

3. *Про споживчу кооперацію : Закон України Закон від 10.04.1992 № 2265-XII URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2265-12> (дата звернення 23.01.2015).*

4. *Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21 липня 2020 року № 819-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 52, ст.497. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#n333>.*

Зозуляк О. І.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права
Навчально-наукового Юридичного ін-
ституту Прикарпатського національ-
ного університету імені Василя Сте-
фаника*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Ефективність, інноваційний характер здійснення діяльності з використанням штучного інтелекту (роботів) вказують на суттєві переваги у їх використанні та обумовлюють потребу проведення досліджень з метою розробки правничих підходів, на основі яких вдасться запровадити якісне правове регулювання у цій сфері. Тут варто процитувати слова Ілона Маска, який наголошує на тому, що якщо людство буде діяти ретроактивно в питаннях регулювання штучного інтелекту, то може бути занадто пізно, адже сфера використання штучного інтелекту є тією сферою, де варто бути проактивними у питаннях регулювання [1]. Безумовно, ця є думка є слушною та потребує серйозного правничого аналізу у пошуку концепції регулювання штучного інтелекту. Справді, дослідження правових аспектів штучного інтелекту в площині його закріплення в рамках національного законодавства для науковців проблема не нова, це питання ось уже кілька років доволі активно розкривається вченими-представниками різних галузей права. Але якщо раніше питання ставилися щодо потреби юридичного закріплення такого явища як штучний інтелект загалом, то на сьогодні з цього приводу формують-

ся певні концепції, які розкривають відповідне бачення щодо вектора розвитку законодавства у цій сфері, є напрацьовані конкретні підходи.

Варто наголосити також, що вчені погоджуються з тим, що питання штучного інтелекту потребують регламентації саме в межах цивільного законодавства. При цьому надзвичайно важливо зуміти розвинути існуючі механізми системи цивільного права з удосконаленням його окремих інститутів на концептуально правильних підходах, що базуються на суб'єктно-об'єктних та предметно-методологічних характеристиках галузі.

Як відзначають дослідники, основним критерієм, який би дозволив здійснити видову ідентифікацію предмета і віднести його до штучного інтелекту є володіння когнітивними функціями інтелекту людини – логічне мислення, навчання та самовдосконалення [2].

Власне, якраз сукупність функціональних властивостей інтелекту дозволяють науковцям розмежовувати його на два види: слабкий (виконує когнітивні завдання через заздалегідь написаний алгоритм дій, без відхилення від нього) та сильний (здатний до самостійного навчання та мислення через постійне самопрограмування на основі оновленої бази отриманого матеріалу) [2]. Останнім часом концепції щодо окреслення сутності штучного інтелекту в рамках приватного права включають у себе : а) теорію суб'єкта правовідносин; б) теорію об'єкта правовідносин; в) компромісну теорію, яка по суті є поєднанням суб'єктно – об'єктної теорії. При цьому одразу зазначимо, що суб'єктно – об'єктна концепція нами не розглядається взагалі, оскільки вважаємо, що компроміс у даному разі позбавлений сенсу, адже право не повинно формувати концепції трактування одного явища із позицій і суб'єкта і об'єкта, потрібно обирати конкретний підхід із відповідною аргументацією та втілювати його у нормах права. Отже, розглянемо кожен із вищенаведених концепцій. Розпочнемо із теорії суб'єкта.

Теорія суб'єкта щодо штучного інтелекту пов'язується із використанням щодо нього терміна «електронна особа». Науковці, які висловлюють саме таке бачення щодо штучного інтелекту, наголошують на наявності окремих суб'єктивних прав та обов'язків у такої особи та цивільної правосуб'єктності загалом. Так у доктрині цивільного права йдеться про те, що для електронної особи характерною є цивільна правосуб'єктність, а, отже, є усі підстави вважати, штучний інтелект суб'єктом цивільного права. Як аргумент на користь цієї позиції наводяться тези, пов'язані із цивільною правосуб'єктністю юридичних осіб, які не мають природної волі. Опираючись на ст. 2 ЦК України, у цивіліс-

тиці пропонується розуміння сутності роботів зі штучним інтелектом, як «квazi-юридичної особи», чи, «еквіваленту юридичної особи». Юридична особа сама по собі є фікцією, що дозволяє визначати її ознаки, вимоги до правового статусу, застосовувати у необхідних фактах «подвійну» фікцію тощо. Зауважимо, що загалом своїм визнанням суб'єктом цивільних прав і обов'язків юридична особа завдячує, зокрема, саме такому прийому як фікція. Тому немає достатньо вагомих заперечень проти того, аби визнати ще одну фікцію – квazi-юридичну особу – роботів зі «штучним інтелектом» [3, с. 44].

Пропонується також до переліку видів правосуб'єктності юридичної особи включити також «кіберздатність» – здатність бути активним учасником відносин у ІТ-сфері. При цьому «кіберздатність» може реалізовуватися за допомогою не лише правочинів, а й юридичних вчинків в рамках спеціальної правосуб'єктності роботів зі штучним інтелектом [3, с. 45]. Розвиток вчення про цивільну правосуб'єктність штучного інтелекту небезпідставний. Як наголошують дослідники, у жовтні 2017 р. «людиноподібний робот Софія отримала статус підданої, а, отже, і громадянки Саудівської Аравії і стала першим роботом, який отримав правосуб'єктність у певній країні. Ця подія стала відправною точкою для того, щоб підняти питання визнання штучного інтелекту як суб'єкта міжнародного права» [4]. У даному прикладі йдеться про конституційну правосуб'єктність та правосуб'єктність у сфері міжнародного права, але, як впливає із вищенаведеного, є напрацювання і в частині цивільної правосуб'єктності робототехніки.

З цього приводу хочемо висловити наступне. За весь період еволюції вчення про цивільну правосуб'єктність юридичної особи базується на певних вихідних положеннях з приводу того, що остання є елементом правового статусу особи, передумовою виникнення у неї суб'єктивних прав та обов'язків.

Теорія цивільної правосуб'єктності юридичної особи пройшла складний шлях у формуванні різних концепцій (фікції, відокремленого майна, колективу тощо) з тим, щоб вийти на логічний висновок про те, що воля юридичної особи так чи інакше пов'язана із людським субстратом, волею фізичних осіб, які перебуваючи в організаційній єдності формують волю особи юридичної.

Саме на цій основі будується вчення про цивільну дієздатність юридичної особи, її органи управління, межі повноважень органів

управління та їх перевищення, інститут майнової відповідальності керівника.

Незалежно від того чи це юридична особа – об'єднання осіб, чи це юридична особа – об'єднання майна цивільна дієздатність юридичної особи реалізується природною волею фізичних осіб у правових формах договору, статуту тощо. Більше того, на сьогодні юридична особа несе самостійну цивільно-правову відповідальність. Наведене вище про цивільну правосуб'єктність юридичної особи вихолощує аргументи на користь того, що штучний інтелект можна прирівняти до юридичної особи. В частині підтримки саме теорії суб'єкта, як зауважувалось вище, наводяться також думки щодо наявності у «електронної особи» окремих суб'єктивних прав. До прикладу, М. О. Стефанчук, визначаючи поняття «електронна особа» зазначає, що воно може бути застосоване винятково до роботів із певними характеристиками, зумовленими наділенням їх штучним суперінтелектом, та доходить висновку, що у зв'язку з цими характеристиками роботи мають здатність виступати носіями специфічних прав і обов'язків [5, с. 7]. По суті з даного визначення випливає схильність автора вважати «електронну особу» суб'єктом цивільних правовідносин.

Тут варто відзначити, що так звана концепція «прав роботів» наразі є доволі дискусійною у доктрині цивільного права. Так, Є. О. Мічурін, слушно зауважує, що навіть якщо припустити, що електронна особа наділяється певними правами, то: по-перше, для наділення штучного інтелекту правами, не обов'язково наділяти його правами суб'єкта (тут автор наводить приклад із цивільно-правовим підходом до регламентації тварин як об'єктів цивільних прав, які хоча й мають певні права, але не є суб'єктом права); по-друге, на думку цивіліста, слід мати на увазі, що певні права належать біологічним організмам, якими роботи не є, адже штучний інтелект не живою істотою [6]. Останній висновок автора, на нашу думку, повністю вихолощує концепцію «прав роботів».

Погоджуючись із вищенаведеним, вважаємо, що теорія суб'єкта є спірною та потребуватиме серйозних змін у концепції щодо структури цивільних правовідносин загалом, вчення про суб'єкти та об'єкти цивільних правовідносин, кореляції підходів до суб'єктного складу потребуватиме вчення про зобов'язання, та особливо інститут цивільно-правової відповідальності у частині, що стосується досліджуваної сфери. Наведені вище зміни в частині суб'єктів цивільного правовідношення обумовлю-

ватимуть необхідність досить серйозного реформування традиційного законодавства з його підходом до структури цивільних правовідносин.

З цього приводу, доречним буде навести також думку Н. С. Марценко, яка зауважує, що «використання терміна «електронна особа» у нормативних актах Європейського Союзу видається передчасним, оскільки поширення цього поняття у сфері права не дає цілісного правового уявлення щодо питань їх правового статусу, цивільно-правової відповідальності, захисту прав користувачів, захисту даних. Більше того, на думку дослідниці визнання їх суб'єктами означає поширення на них положень про захист їхніх прав (оскільки усі суб'єкти для участі у цивільних правовідносинах повинні мати власну волю і вільний вибір способів реалізації своєї поведінки з позиції принципу диспозитивності та володіти правами й обов'язками, рівними іншим учасникам правовідносин, – з позиції принципу рівності) [7]. З такими застереженнями однозначно варто погодитися.

Як слушно вказує О. В. Кохановська, сприйняття юридичною спільнотою і суспільством концепції штучного інтелекту як суб'єкта права може нести неконтрольовані непередбачувані за своїми наслідками результати, вказуючи на потребу адекватного регулювання відносин у цій сфері, наголошуючи також на тому, що пошук юристів-теоретиків і практиків, дискусії на цю тему мають відбуватися постійно, з урахуванням швидкості технічного та інформаційного прогресу [8]. Професорка вказує, що ряд провідних спеціалістів світового рівня у сфері інформаційних технологій попереджають про небезпеку, яку несе в собі штучний інтелект. В основі міркувань дослідниці серед іншого лежать висновки Ілона Маска, який вважає, що ніхто не знає, до яких умовиводів у кінцевому рахунку прийдуть машини, а результати неконтрольованості штучного інтелекту можуть бути страшніші за ядерну зброю, адже людські почуття не підвладні роботам – і в цьому криється проблема [8, с. 98].

Якщо характеризувати теорію об'єкта, то очевидно, що на її користь виступає основна аргументація. Як слушно вказують вчені, аргументами на користь того, що штучний інтелект за своєю природою тяжіє до об'єктів правовідносин чи інструментів їх здійснення є такі: 1) це результат діяльності людини, щодо якого у особи виникають певні права і обов'язки; 2) з огляду на положення Резолюції Європарламенту №2015/2103, суб'єктом притягнення до відповідальності за шкоду, заподіяну штучним інтелектом, пропонується встановити не електронну

особу [2]; 3) це річ, якою власник має право володіти, користуватися та розпоряджатися, як і будь-яке інше майно.

З такими аргументами, звичайно, є сенс погодитися. Справді, питання цивільно-правової відповідальності у відносинах з використання штучного інтелекту та регламентації обов'язково страхування у цій сфері знаходяться в епіцентрі уваги у вищезгаданій Резолюції. При цьому йдеться про визначення підстав відповідальності як виробників та операторів, так і власників чи користувачів штучного інтелекту. До прикладу, як вказують дослідники, у законодавство Естонії вже внесені певні зміни які регулюють суспільні відносини у зв'язку з необхідністю взаємодії з роботами, (у 2017 р. внесено зміни до Закону Естонії «Про дорожній рух»). Так, у цій країні у відносинах з експлуатації самохідного робота-кур'єра покладаються відповідні обов'язки та заборони на власника та особу, що управляє цим роботом [9]. Ще один важливий аспект, що має місце в Резолюції у цій сфері – це питання захисту персональних даних при використанні штучного інтелекту, що до речі, також поставатиме у процесі правової регламентації робототехніки у національній правовій площині [10].

Оскільки штучний інтелект виступає результатом інтелектуальної технологічної діяльності людини, адже є сконструйованим людиною пристроєм або комп'ютерною програмою, є усі підстави розглядати його правову природу з позицій права інтелектуальної власності. Саме розкриття специфічних рис штучного інтелекту в рамках інституту права інтелектуальної власності сприятиме його відмежуванню від суміжних категорій та правому захисту через інструментарій якраз права інтелектуальної власності. Є усі підстави розглядати дане питання і у рамках цивільно-правового інституту, що врегульовує відносини з використанням джерела підвищеної небезпеки. Справді, саме в межах цього інституту йдеться про посилену відповідальність власника джерела підвищеної небезпеки, принцип відповідальності без вини у цій сфері тощо.

Провідні фахівці у сфері інформаційного права абсолютно обґрунтовано наголошують на потребі доповнення вітчизняного інформаційного законодавства положеннями щодо відшкодування інформаційної шкоди. Такі законодавчі зміни слід розпочинати із доповнення ЦК України та інших спеціальних законів статтею «Відшкодування інформаційної шкоди» [8].

Крім того, як зауважується у доктрині права, слід також детально обговорити питання відповідальності за шкоду, заподіяну джерелами підвищеної небезпеки. Йдеться, зокрема, про шкоду, яка заподіяна фізичній або ж юридичній особі поширенням інформації, яка є життєво важливою і несе загрозу для виживання людства; розробками, які пов'язані з генною, енергетичною, молекулярною, інформаційною будовою організму людини; питаннями зародження життя і смертю, поєднання мозку людини з інформаційними об'єктами, а також за шкоду, заподіяну неконтрольованим використанням об'єктів, які належать до поняття «автономний робот» або «штучний інтелект» [8, с. 96–97]. Більше того, очевидно варто погодитися із позиціями дослідників, в частині можливості застосування норм споживчого законодавства щодо відносин, які пов'язані із захистом прав споживача штучного інтелекту [6; 7].

Хоча є й протилежні думки в частині відповідальності. Так, до прикладу, у літературі вказується, що «прогрес робототехніки призвів до того, що система штучного інтелекту стала суттєво впливати на суспільне життя різних країн, так наприклад Китай, Японія і США користуються послугами геноїдів для проведення логістичних і статистичних досліджень на рівні окремих корпорацій. Можливість створення штучного інтелекту, який перевищує інтелект людини, є доволі реальною та такою, що може бути досягнута у майбутньому. З огляду на це, доцільним є визнання штучного інтелекту суб'єктом правовідносин, наділення його правовим статусом «електронної особистості (електронної особи)». Це важливо передусім для того, аби через надання їм деліктоздатності попередити вчинення штучним інтелектом злочинів проти людства» [5]. З таким підходом погодитися не можемо, з огляду на розуміння відповідальності у цивільному праві (як договірної, так і позадоговірної) та статусу суб'єктів, до яких вона застосовується. Вважаємо, що шляхом закріплення деліктоздатності у відношенні до штучного інтелекту, не вдасться попередити вчинення ним злочинів проти людства.

Підсумовуючи усе вищенаведене, слід резюмувати, що розвиток цивільного законодавства за вектором сприйняття штучного інтелекту в якості суб'єкта цивільних правовідносин є невинуватим кроком, а аргументація, наведена вище, свідчить про безперспективність та хибність підходів щодо визначення за штучним інтелектом рис суб'єкта цивільного права. Норми щодо врегулювання відносин з використання штучного інтелекту як об'єкта цивільних відносин повинні сконцентро-

уватися в рамках права інтелектуальної власності, ІТ-права, норм, що врегульовують відносини з використання джерела підвищеної небезпеки та споживчого права. Звісно якраз у цій частині ще потрібні суттєві доктринальні напрацювання з тим, щоб норми даних інститутів за своїм змістом виступили якісною основою регламентації досліджуваних право-відносин.

Список використаних джерел

1. *Elon Musk argues unregulated AI may be the 'biggest risk we face as a civilization'*. – Jul. 17, 2017, 7:21 PM / *Business Insider* // [Electronic source]. Cit. 12.12.2020. Retrieved from – <http://www.businessinsider.com/elon-musk-unregulated-ai-may-be-the-biggest-risk-we-face-as-a-civilization-2017-7>

2. Гринчук А. О. Штучний інтелект як об'єкт правового регулювання: поняття, види та ознаки. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2019/12/hrynychuk_70.pdf (дата звернення: 15.12.2020 р.)

3. Стефанчук М. О. Теоретичні засади цивільної правосуб'єктності фізичних осіб та особливості її здійснення. – К. 2020. 38 с.

4. Харитонов Є., Харитонова О. До проблеми цивільної правосуб'єктності роботів Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження : Матеріали другої наук.-практ. конф., 29 лист. 2018 р., м. Київ / Упоряд. : В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. – Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2018. С. 42–46.

5. Милоненко Ю. В. Перспектива визнання штучного інтелекту як суб'єкта міжнародного права. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 125–127.

6. Мічурін Є. О. Правова природа штучного інтелекту. *Форум права*. 2020. № 64 (5). С. 67–75.

7. Марценко Н. Правовий режим штучного інтелекту у цивільному праві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 91–98.

8. Кохановська О. В. Цивільно-правова відповідальність суб'єктів інформаційних відносин за умов подальшого розвитку автономних роботів і штучного інтелекту. *Модернізація цивільно-правової відповідальності. Матвєєвські цивілістичні читання. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 18 жовт. 2019 р. / відп. ред. Р. А. Майданик. К., 2019. С. 94–98.*

9. Залєвський С. В. Правосуб'єктність штучного інтелекту в сфері права інтелектуальної власності : цивільно-правові проблеми <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.16.51.html> (дата звернення 15.12. 2020 р.).

10. *European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)) // European Parliament Official web-site. – [Electronic source]. Cit. 15.12..2020. Retrieved from – <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0051+0+DOC+XML+V0//EN>*

Красицька Л. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права
та процесу факультету № 6 Харків-
ського національного університету
внутрішніх справ*

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У РАЗІ ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Відповідно до ч. 1 ст. 611 ЦК України у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема: 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; 2) зміна умов зобов'язання; 3) сплата неустойки; 4) відшкодування збитків та моральної шкоди. Отже, аналіз цих положень ЦК України надає підстави зробити висновок, що відшкодування моральної шкоди за порушення договірного зобов'язання можливе, якщо це передбачено договором або законом.

Необхідно зазначити, що Глава 18 Цивільного кодексу УРСР «Відповідальність за порушення зобов'язань» не передбачала права на відшкодування моральної шкоди, хоча за ЦК УРСР компенсація моральної шкоди, як спосіб захисту порушених цивільних прав, допускалась в деліктних зобов'язаннях.

ЦК України визначає випадки відшкодування моральної шкоди за порушення договірного зобов'язання у ч. 3 ст. 700 ЦК України, ч. 2 ст. 1076 ЦК України. Чинним законодавством України також передбачено можливість відшкодування моральної шкоди й в інших випадках порушення договірного зобов'язання. Зокрема частиною 3 ст. 125 Закону України від 16 грудня 2020 р. № 1089-ІХ «Про електронні комуні-